

JOODSE VOETBALCLUBS IN AMSTERDAM

WV_HEDW heeft in 2008 drie jubileumboeken uitgegeven: *Jongens vol illusies en idealen*.¹ In het eerste deel wordt de geschiedenis beschreven van de joodse voetbalclubs die tussen 1908 en 1945 aan de basis stonden van het huidige WV_HEDW.² Het laatste hoofdstuk is geschreven door Evert de Vos. In zijn doctoraalscriptie uit 1999 heeft De Vos ook aandacht besteed aan andere joodse voetbalverenigingen in Amsterdam. De Vos veronderstelt dat er vijf joodse voetbalverenigingen waren in het vooroorlogse Amsterdam. Het blijken er echter meer te zijn geweest.

Albert van der Vliet

In mijn onderzoek naar de voetbalgeschiedenis van Amsterdam-Noord³ stuitte ik in de periode vóór de Tweede Wereldoorlog op enkele joodse voetbalverenigingen, zoals AED (Allen Eén Doel) en BPC (Be quick-Pollux-Combinatie). Dat waren clubs die in de stad geen voetbalveld hadden kunnen vinden en daarom waren uitgeweken naar de overkant van het IJ.

In een jubileumuitgave van de Volewijckers⁴ schrijft clubchroniqueur Tip de Bruin: 'Van de club die met ons het Mosveld bespeelde, A.E.D., met allemaal joodse leden, kwam slechts 1 man uit de kampen terug. Het was de later in Noord zo bekende voddeman Goolie Wertheim.' De buurtkrant van Tuindorp Buiksloot (beter bekend als Blauwe Zand) publiceerde in 1981 een jubileumuitgave ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de buurt. Daarin wordt gememoreerd dat Blauwe Zand vóór de oorlog ook een voetbalclub kende, Tuindorp Buiksloot (TBS). De club was ontstaan in de speeltuin en voetbalde zijn eerste wedstrijd op het terrein van ABIM (Alle Begin Is Moeilijk). De jubileumkrant: 'Alle Begin Is Moeilijk had veel joden uit de buurt als lid. Bijvoorbeeld de familie van Sally de Lange.'

Vijf clubs

In zijn scriptie *Verliest den moed toch niet*⁵ schrijft Evert de Vos: 'Ik ben ervan overtuigd dat AED, BPC, HEDW, ODE en Wilhelmina Vooruit de belangrijkste joodse voetbalverenigingen in het vooroorlogse Amsterdam zijn geweest.' En: 'Natuurlijk zijn er meer joodse clubs geweest. Straat- en buurtverenigingen in joodse wijken, die na een paar jaar ter ziele gingen. Ze hebben echter geen sporen nagelaten.'

Sporen van andere joodse voetbalverenigingen zijn er wel, maar ze zijn later geopenbaard, in het project 'Sportbonden, sportclubs en sportperiodieken in Nederland tot 1940', dat tussen 2006 en 2011 werd uitgevoerd. Deze Databank Sport is op 15 september 2011 online gegaan en nadien regelmatig aangevuld.⁶

Een andere bron was er ook, maar die is minder bekend. Dat zijn de adresboekjes van de Amsterdamse Voetbalbond (AVB), die bewaard worden in het kantoor van de KNVB in Amsterdam. De adresboekjes of -lijsten werden jaarlijks gepubliceerd tussen 1920 en 1940.⁷ In de boekjes zijn allerlei gegevens opgenomen van voetbalclubs die uitkwamen in de AVB, zoals het adres van de clubs, de ligging van de velden, een routebeschrijving, de contactpersonen en ook de tenues. De clubs leverden zelf de informatie aan.

Levensbeschouwing

De Databank Sport noemt drie voetbalverenigingen in Amsterdam die zich presenteerden met de levensbeschouwing 'joods'. Dat zijn Wilhelmina Vooruit, I.L.F.R.A., en Maja. Voor het project zijn alle beschikbare sportperiodes tot 1940 geraadpleegd, maar de betekenis van Maja en van de afkorting ILFRA is niet achterhaald. De levensbeschouwing van de andere, min of meer joodse verenigingen was naar buiten toe 'neutraal'.

Maja is opgericht in 1930 en kwam van 1934 tot 1936 uit in de Amsterdamse Volksvoetbalbond (AVVB). Dat was de bond voor de arme voetbalclubs die niet konden voldoen aan de officiële AVB-eisen, die vooral de kwaliteit van de accommodatie betroffen. In 1936 promoveerde Maja naar de AVB en in het seizoen 1940-1941 kwam Maja uit in de Afdeling Amsterdam van de NVB.

Op 30 juli 1940 waren alle aparte bonden vrijwillig opgegaan in de NVB. Overigens had de NVB in 1929 het predicaat 'Koninklijk' gekregen, maar dat was weer vervallen na de fusie.

Het betekende voor Amsterdam dat niet alleen de AVB ophield te bestaan, maar ook de rooms-katholieke bond (RKAVB) en de kantorenbond (AKVB).⁸ Op 15 september 1941 werd Maja opgeheven. Op die datum werd de Duitse maatregel afgekondigd waarin het joden verboden werd sportvelden en -lokalen te betreden.

Het AVB-adresboekje van 1936-1937 meldt dat het speelveld van Maja zich bevindt in de Watergraafsmeer⁹ en dat de meeste contactpersonen in Oost wonen. Men kan de contactpersoon voor wedstrijd zaken, de heer I. van Dal, telefonisch bereiken op het nummer van het Nederlands Israëlitisch Jongensweeshuis.

Secretaris Martijn Sajet van Wilhelmina Vooruit met een aspirantentelal.

Feestavond

Het weeshuis komt terug in het *Nieuw Israëlitisch Weekblad* (NIW) van 10 mei 1940. Het weekblad doet verslag van de feestavond van Maja. De voetbalclub bestond tien jaar en organiseerde op 4 mei 1940 een feestavond. Het feest werd gehouden in het gebouw van de Handwerkers Vriendenkring.¹⁰ De helft van de opbrengst was bestemd voor het Nederlands Israëlitisch Jongensweeshuis in Amsterdam. Voorafgaand aan een sportrevue werden er enige toespraken gehouden door vertegenwoordigers van Maccabi Amsterdam, de Maccabi Boksafdeeling en voetbalvereniging AED. Er was, zoals gebruikelijk op dergelijke feestavonden, bal na.

NIW kondigt in hetzelfde bericht een groot voetbaltoernooi aan dat Maja organiseert op 12 en 13 mei 1940 bij AED aan de Middenweg, achter het Ajax-stadion. Aan dat toernooi doen mee: AED 1 en 2, ODE 1 en 2, Hakoah uit Groningen, een Ajax-combinatie en Maja 1 en 2. Bovendien spelen de elftallen van het Weeshuis en de Talmud Thoraschool tegen elkaar. NIW: 'De juiste speeltijden zijn vermeld op de affiches, die overal in de stad hangen.' Ook hier is de helft van de opbrengst bestemd voor het Nederlands Israëlitisch Jongensweeshuis.

Veteranen van Wilhelmina Vooruit met kinderen.

Diamantbewerkers

I.L.F.R.A. – een afkorting, ook als ILFRA geschreven – is opgericht in 1927 en opgeheven in september 1935. ILFRA kwam uit in de AVB en speelde net als Maja in de Watergraafsmeer. De meeste contactpersonen woonden in Oost. De Databank Sport maakt verder nog melding van Voetbalvereniging De Diamantbewerkers, ook bekend als DDB. De club is opgericht in augustus 1913 en speelde in de AVB. Vóór september 1913 gebruikte DDB de naam DVC: Diamantbewerkers Voetbal Club. In juni 1918 is de club opgeheven. De levensbeschouwing was neutraal.

Hortus is een jaar eerder opgericht dan DDB, in 1912. Er speelde een conflict tussen de Diamantwerkersbond en Hortus, zo blijkt uit de Databank Sport, die *Het Sportblad* van 26 juni 1913 citeert: 'De voetbalclub Hortus, aangesloten bij de AVVB, bestaat hoofdzakelijk uit diamantbewerkers.' Ze konden wel voetballen. Hortus begon in de AVVB in 1912 en kwam in 1913 al uit in de AVB, tot 1931. Hortus kwam tevens uit (met het eerste elftal) in de landelijke NVB, van 1915 tot 1931. In het laatste jaar fuseerde Hortus met EDW.

ABIM is opgericht op 1 mei 1921. De levensbeschouwing is neutraal. ABIM kende waarschijnlijk joodse leden, maar er zijn geen aanwijzingen dat zij een grote groep of een meerderheid vormden. Van 1921 tot 1927 speelde ABIM in de AVVB, vanaf 1926 op het Mosveld in Amsterdam-Noord.

Mosveld

De Volewijckers begon in oprichtingsjaar 1920 met spelen aan de Hamerkade, maar de gemeente had het terrein opgeëist om er een pontgarage aan te leggen. Het bestuur had het oog laten vallen op het Mosveld, een nieuw gemeentelijk sportterrein in de Bloemenbuurt, maar dat was al toegewezen aan de AVVB. In een jubileumuitgave van de Volewijckers¹¹ is daarover te lezen: 'Tenslotte gelukte het, na eendeloze conferenties, tezamen met drie A.V.V.B.-clubs het terrein aan het Mosveld te bespelen.' In 1926 betrok de Volewijckers het terrein midden in een woonwijk. In 1944 werden de Noorderlingen landskampioen.

Uit de AVB-adresboekjes blijkt dat de drie andere clubs ABIM, AED en WZD waren. AED speelde echter in de AVB en is nooit een AVVB-club geweest. De twee andere clubs profiteerden van de officiële accommodatie en konden van de

Entreekaartje voor een feestavond van EDW.

AVVB overstappen naar de AVB. ABIM en WZ deden dat in 1928.

Evert de Vos heeft voor zijn onderzoek elf joodse voetballers opgespoord die vóór de oorlog actief waren op de Amsterdamse voetbalvelden. Hun *oral history* vormt de basis van zijn scriptie. Over BPC wisten de informanten weinig te vertellen. BPC was waarschijnlijk een gemengde vereniging van joodse en christelijke voetballers, die woonden in de buurt van de Oude Schans bij de Montelbaanstoren.

BPC is opgericht op 1 augustus 1922, meldt de Databank Sport. BPC was een fusie van twee buurtclubjes in de Amsterdamse binnenstad, Be quick en Pollux, die samen genoeg leden hadden om te kunnen uitkomen in de AVVB. Het vernoemde 'Be Quick' was een gerenommeerde voetbalvereniging uit Groningen, die in 1920 landskampioen was geworden. 'Pollux' was de naam van het opleidingschip van de marine, dat in het Oosterdok lag aan de Oosterdokskade.

Oranjesluizen

Vanaf 1924 kwam BPC uit in de AVB. Contactpersoon van BPC in het AVB-adresboekje 1925-1926 is: M. Ossendrijver, Koestraat 15A¹, niet ver van de Nieuwmarkt.

BPC speelde vanaf 1925-1926 in Noord, aan de Schellingwouderdijk ter hoogte van de Oranjesluizen. Daar lagen twee voetbalvelden die werden bespeeld door onder andere v.v. Schellingwoude. BPC speelde misschien al eerder bij de Oranjesluizen, maar het AVB-boekje van het seizoen 1924-1925 ontbreekt in het archief van de

KNVB.

Schellingwoude kon bereikt worden met het bootje aan de Prins Hendrikkade tegenover de Schreierstoren, vlakbij de Oude Schans. De club adviseert toeschouwers het bootje te nemen dat vertrekt drie kwartier voor aanvang van de wedstrijd vertrekt.

BPC heeft afwisselend in de stad en in Noord gespeeld. In het seizoen 1931-1932 lag het hoofdveld aan de Ringweg in Sloterdijk en het tweede veld in Schellingwoude. In 1933-1934 speelde BPC aan de Middenweg. In 1934-1935 is BPC teruggekeerd naar 'Buiksloot aan de trambaan', zoals de polder achter de Buikslootmeerdijk wel wordt aangeduid. Contactpersoon in het seizoen 1935-1936 is: J.T. Drent, Rapenburg 53¹, gelegen in de Jodenbuurt.

Vanaf het seizoen 1939-1940 speelde BPC achter Ajax. In het NVB-boekje van 1941-1942 komt BPC niet meer voor. Wilhelmina vooruit en BPC hadden genoeg niet-joodse voetballers om nog één elftal te kunnen opstellen. BPC deelde de KNVB echter mee dat de vereniging zich uit de competities terugtrok zolang het de joodse voetballers verboden was het voetbalspel te beoefenen. In het jubileumboek van BPC uit 1962¹² is de voorzitter nog steeds trots op dit besluit. BPC speelt vanaf het seizoen 1946-1947 opnieuw achter Ajax. Volgens de opgegeven website Voetbalmaten.nl heeft BPC bestaan tot 30 juni 1982.

Waterlooplein

De Vos citeert uit bovengenoemde jubileumuitgave van BPC: 'Maandag na de wedstrijddag waren felle en urenlange debatten tussen resp. aanhangers van BPC, HEDW, AED, ODE en Rapid (...).' Plaats van handeling was het Waterlooplein en de politie moest er vaak aan te pas komen. In een voetnoot stelt De Vos dat Rapid waarschijnlijk geen joodse club was. Uit het jaarverslag van de KNVB, afdeling Amsterdam, 1945-1946, blijkt dat Rapid slechts zes leden heeft verloren in de oorlog. Dat is weinig voor een joodse club, stelt De Vos. Maar misschien was Rapid een kleine club en gemengd. Opmerkelijk is wel dat de opheffing van Rapid wordt vermeld in de *Sportkroniek* van 27 november 1941 (Databank Sport).

Op 10 oktober 1909 is ODE (Overwinning Door Eendracht) opgericht. ODE speelt in 1916 in de landelijke bond, de NVB. Waarschijnlijk gaat het om het eerste elftal. De overige teams spelen van 1912 tot 1940 in de AVB en na de instelling van de overkoepelende NVB speelt ODE in de Afdeling Amsterdam. In het adresboek van de NVB van

1941-1942 komt ODE niet meer voor.

AED (Allen Eén Doel), opgericht op 8 maart 1920, kwam voort uit de vooroorlogse Jodenbuurt, die bestond uit krottenwijken waarin de armste joden woonden. De buurt was gelegen tussen de Prins Hendrikkade, Nieuwmarkt, Amstel en Sarphatistraat. De basis van AED lag volgens De Vos rond het Waterlooplein. AED was een familievereniging, voor 98 procent joods, maar niet gelovig. Een paar rijke leden steunden de club en dat verklaart waarom AED nooit in de AVVB heeft gespeeld.

Ongeregelde heden

AED was een gezellige maar ook een beruchte club. De voetballers konden hun mond niet houden tijdens de wedstrijd en in de strijd tegen christelijke verenigingen werd er vaak gevochten. AED was de beste joodse club uit de jaren dertig, werd regelmatig kampioen van de AVB, maar mocht niet promoveren naar de KNVB. Dat had volgens De Vos te maken met de ongeregelde heden tijdens de wedstrijden. In 1937 werd AED toch toegelaten tot de vierde klasse van de KNVB. Promotie naar de derde klasse volgde een jaar later. Uit de AVB-adresboekjes blijkt dat AED een joodse vereniging was. Eerste contactpersoon was: S. Aalsvel, Lepelkruisstraat 13. In de adresboekjes vanaf 1921 is de contactpersoon: A. Presser jr., Rapenburgstraat 60¹. In 1925 is Presser verhuisd naar de Vrolijkstraat 291 in Amsterdam-Oost. Lepelkruisstraat en Rapenburgstraat lagen in de Jodenbuurt.

Vanaf het seizoen 1927-1928 speelt AED op het Mosveld, op het gemeentelijk sportterrein dat in 1926 werd geopend. Vanaf 1930 is contactpersoon voor AED: S. Peereboom jr., Jodenhouttuinen 57B³ (verdwenen straatnaam). In 1933 verhuist AED van het Mosveld naar de Watergraafsmeer. Contactpersoon is nog steeds S. Peereboom jr. In 1939 verhuist AED naar achter het Ajaxstadion. In het adresboekje van het seizoen 1941-1942, dat een NVB-boekje is geworden, komt AED niet meer voor. De reden is bekend.

Bronnen

¹ Huis in 't Veld, Vincent, Joost van Elten, Jos van Meeuwen en (met medewerking van) Evert de Vos. *Jongens vol illusies en idealen. WV-HEDW 1908-2008* (3 dl). Amsterdam: Commissie geschiedschrijving WV-HEDW, 2008.

² Huis in 't Veld, Vincent, Joost van Elten, Jos van Meeuwen en (met medewerking van) Evert de Vos. *Drie mooie*

geboorten. De oprichting van Wilhelmina Vooruit, Hortus en Eendracht Doet Winnen, en hoe hun groei bijna in de knop werd gebroken. Amsterdam: Commissie geschiedschrijving WV-HEDW, 2008.

³ De voetbalgeschiedenis van Amsterdam-Noord wordt in afleveringen gepubliceerd op de website Amsterdam Noord, online te vinden op www.amsterdamnoord.com

⁴ Bruin, Tip de. *De roemruchte geschiedenis van A.S.C. de Volewijckers, 1920-1995.* Amsterdam: 1995.

⁵ Vos, Evert de. *Verliest den moed toch niet. Joodse voetbalclubs in Amsterdam, 1908-1948* (doctoraalscriptie). Leiden: Universiteit Leiden, 1999. De Vos studeerde Sociale Geschiedenis aan de Universiteit van Leiden. 'Verliest den moed toch niet' is een zin uit de bijdrage, die de voorzitter van Wilhelmina Vooruit had geplaatst in het clubblad van maart 1941. De doctoraalscriptie is niet gepubliceerd.

⁶ Gent, Michel van. *Sportbonden, sportclubs en sportperiodes in Nederland tot 1940* (Databank Sport), online te vinden op <http://resources.huygens.knaw.nl>. De Databank Sport was tot begin 2014 ondergebracht op de website historici.nl.

⁷ De jaargangen van de AVB-boekjes van 1923-1924, 1924-1925 en 1928-1929 ontbreken in het archief van de KNVB.

⁸ Mol, Peter-Jan, en Bart Veldkamp. *Geschiedenis van de sport in Amsterdam 1918 - 1940. Groeiende gemeentelijke betrokkenheid.* Amsterdam: Sportservice Amsterdam, Afdeling Sport en Recreatie, 1998.

⁹ Tijdens mijn onderzoek heb ik kunnen reconstrueren waar tot 1940 de voetbalvelden hebben gelegen in Amsterdam-Noord. Dat heb ik niet gedaan bij de accommodaties in de Watergraafsmeer.

¹⁰ De Handwerkers Vriendenkring (1869-1942) was een voornamelijk joodse arbeidersvereniging die de belangen van de leden behartigde op het gebied van ziekenzorg en volkswoningbouw.

¹¹ *Amsterdamsche sportclub De Volewijckers, 1920 - 1 november - 1945.* [S.l.: s.n.], [1945].

¹² *40 jaar Be quick Pollux Combinatie. Jubileumuitgave.* [Amsterdam]: Amsterdamse Voetbalvereniging B.P.C., [1962].